

תורת הבטחון

פרשת ויצא

ומבואר מדבריו, דיש כמה וכמה מדרגות במדת הבטחון. ומי שבוטח בה' שיעזרהו, ואינו תולה בטחונו שהעזר יבא דוקא באיזה סיבה, זהו הדרגה הגבוהה במדת הבטחון. אבל מי שכל בטחונו בהש"ת הוא רק שיעזרהו דוקא באיזה סיבה, גם זה בטחון, אבל אינו מדרגה גבוהה במדת הבטחון. ויעקב אבינו היה במדרגה גבוהה במדת הבטחון, ולא היה תולה בטחונו בה', שיעזרהו דוקא באיזה סיבה, רק תלה בטחונו בה' אפילו בלי סיבה.

דרגה גבוהה במדת הבטחון

ונראה בביאור הענין, דכשאדם תולה בטחונו באחר, צריך שיהא ביכולת מי שסומך עליו לעזרו במה שסומך עליו לעשות, שאם אין ביכולתו לעזרו, מהי"ת ישים בטחונו בו. וכל זמן שאינו נראה לעינים שיש ביכולתו של מי שתולה בטחונו בו לעזרו קשה מאוד להשליך עליו יהבו, שתמיד יעלה על דעתו שאפשר שאין ביכולתו לעזור לו. וא"כ מי שתולה בטחונו בהש"ת שיעזרהו אפילו בלי שום סיבה שענינו רואות, הרי הוא בדרגה גבוהה במדת הבטחון, שהרי הוא באמת מאמין בכל לבו ונפשו שהש"ת הוא בעל היכולת, ואין שום דבר נמנע ממנו מלעשות. וע"כ אפילו אם אינו נראה לעיניו באיזה סיבה יבא לו העזר, מ"מ עדיין עומד בבטחונו שבודאי יעזרהו. אבל מי שכל בטחונו בהש"ת מצומצם שיעזרהו רק בסיבות שענינו רואות, הרי אינו מאמין באמת שהש"ת ביכולתו לעזור בכל אופן, וע"כ בטחון זה הוא דרגה נמוכה במדת הבטחון.

ונבאר זאת במשל: מי שנחלה, יכול לבטוח בהש"ת שיתרפא דוקא ע"י סם פלוני, או ע"י רופא פלוני. אבל בלא אותו סיבה אינו מאמין שיתרפא. הרי יש לו בטחון, אבל אינו דרגה גבוהה. אבל מי שבוטח בהש"ת שיעזרהו ויתרפא אפילו שלא על ידי סם פלוני, ושלא ע"י רופא פלוני, שהש"ת הוא "כל יכול", ואין דבר שנמנע ממנו מלעשות, הרי זהו דרגה גבוהה במדת הבטחון.

וכמו כן, בכל שאר הענינים שהאדם צריך איזה עזר, הגם שעוסק בהשתדלות, לא יתלה כל בטחונו בהש"ת רק בסיבות, שהש"ת "כל יכול" ויש לו ית' היכולת להושיעו אפילו בלא אותן סיבות. [והטעם שאדם עוסק בהשתדלות אינו חו"ש משום שאין ביכולת הש"ת לעזרו בלי אותן השתדלות, רק מטעמים אחרים, עי' חובת הלבבות שער הבטחון פ"ג.]

הבוטח בה' ישים עצמו כ'כסיל'

החובת הלבבות (סוף שער בטחון) כתב שיש עשר לשונות של בטחון והם: "מבטח, ומשען, ותקוה, ומחסה, ותוחלת, וחכוי, וסמיכה, ושבר, ומסעד, וכסיל", ע"כ.

"עזרי מעם ה'"

ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה. (כח, י)

איתא במדרש (רבה ס"ט) ז"ל, "ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה, רבי פנחס בשם רבי הונא בר פפא פתח (משלי ג, כג-כד): "אז תלך לבטח דרכך" וגו' "אם תשכב לא תפחד", "אז תלך לבטח" - זה יעקב דכתיב ויצא יעקב, אם תשכב לא תפחד מעשו ומלבן, ושכבת וערבה שנתך, וישכב במקום ההוא. רבי שמואל בר נחמן פתח (פסלים קכ): "שיר למעלות אשא עיני אל ההרים", "אשא עיני אל ההורים", למלפני [פי' העץ יוסף: לרבותי המלמדים אותו דרכי התורה], ולמעבדני [להמדריכים אותי בעבודת ה' בשמירת מצותיו ית']. "מאין יבוא עזרי", אליעזר בשעה שהלך להביא את רבקה מה כתיב ביה: "ויקח העבד עשרה גמלים" וגו' ואני לא נזם אחד ולא צמיד אחד, רבי חנינא אמר גדוד שלחו, רבי יהושע בן לוי אמר שילח עמו אלא שעמד עשו ונטלה ממנו, חזר ואמר מה אנא מובד סברי מן בריי [וכי אאבד סברי ותקותי ואתי'אש מבוראי] חס ושלוים לית אנא מובד סברי מן בריי אלא "עזרי מעם ה'", אל יתן למוט רגלך אל ינום שומרך, הנה לא ינום ולא יישן וגו', ה' ישמרך מכל רע - "מעשו ומלבן", ישמור את נפשך - "ממלאך המות", ה' ישמר צאתך ובואך, ויצא יעקב", ע"כ דברי המדרש.

ומבואר מדברי המדרש, שיעקב אבינו היה לו מדת הבטחון בהש"ת. ושם כל בטחונו אך ורק בבורא ית' בשני ענינים. א] שלא היה ברשותו שום כסף שהיה יכול לעזור לו להנשא, ובטח בה' שיעזרהו לינשא בלי שום כסף. ב] שלא היה מפחד מעשו ומלבן. שעשו אחיו רצה להרגו על שגנב הברכות - והיה בוטח בה' שישמור אותו ממנו. וגם מלבן שהיה רמאי, היה בוטח בה' שישמור אותו ממנו ג"כ.

גודל הבטחון של יעקב אבינו

הבית הלוי (פנחס) האריך לבאר דברי המדרש וז"ל, "דרש המדרש לתבת "עזרי" לענין אשה כמו (פסלים ג, יח): "אעשה לו עזר כנגדו". וביאור דברי המדרש דמלמדנו גודל הבטחון של יעקב, דהנה זה בטבע האדם גם אם יהיה בוטח שייחקור בשכלו באיזו אופן ישיג הדבר הנצרך לו, וכיון שנצרך לאיזו דבר ואין בידו מעות הגם כי לבו חזק בבטחון שבודאי יעזור לו ה', עם כל זה לבו חושב באיזו אופן ישיג הדבר, אם הקב"ה יזמין לו ריוח או ימצא מציאה וכדומה לזה. ולכאורה אין בזה חסרון בטחון אחר שגם להסיבה אין לו שום דרך ומבוא שתהיה רק ה' יזמין לו. ורק דאח"כ חזר בו וחשב גם זאת לחסרון דלמה לי לבטוח שיזמין הסיבה שבזה אשיג העזר, ואמר עזרי מעם ה' וגם בלא שום סיבה אשיג העזר", עכ"ל.

והלשון העשירי הוא "כסל". והני לשונות הם כנגד העשר דרגות של בטחון כמו שהארץ החובת הלבבות שם. וכסל הוא הדרגה הגבוהה ביותר. והביאור בזה, דלשון "כסל" הוא מי שבטחונו חזק כל כך עד שאין לו שום נ"מ במצבו, בין דברים שעל פי דרך הטבע לשלא על פי דרך הטבע, והוא כאילו "כסיל" ו"שוטה". דלפעמים אפשר לדון דברים על פי השכל, האם שייך שתבוא הישועה או לא, פעמים לא שייך לראות הישועה על פי דרכי הטבע. אבל הבוטח בה', אין שכלו משועבד כלל לדרכי הטבע, שהקב"ה הוא למעלה מדרך הטבע, שהוא "כל יכול", ושייך שתבוא הישועה שלא על פי דרך הטבע כמו דשייך הישועה על פי דרך הטבע. ולהאמין כן באמת, שייך רק אם ישים דעתו כמו שוטה וכסיל, שלא לדון כלל בדרכי הטבע.

המשים עצמו כבהמה זוכה לישועת ה'

איתא בגמ' חולין (ט, ב): "אדם ובהמה תושיע ה', ואמר רב יהודה אמר רב: אלו בני אדם שהן ערומין בדעת ומשימין עצמן כבהמה", ע"כ. וכתב הגר"א (אגרות לרצ"ח וספי דבי אלוט) שכוונת הגמ' קאי על מי שאינו דואג על מזונותיו. דאם יבא לדון, דאם עכשיו אין לו מזונות למחר, זהו סיבה שידאג, מהיכן יבא לו מזונותיו. אבל מי שבאמת בוטח בה', אין לו שום דאגה כלל, שהרי משים דעתו ממש כמו "בהמה", ואינו דן מה יהיה בשכלו, שהרי הוא יודע שהקב"ה הוא "כל יכול", ויש לו כמה וכמה אופנים שיפרנסו, בין על פי דרך הטבע, ואפילו שלא על פי דרך הטבע. ומי שמשים עצמו כן כבהמה, זוכה לישועת ה'. שזהו דרגה גבוהה במדת הבטחון.

ה' שומר הבוטחים בו

כתיב בתהלים (קטו, ו): "שומר פתאים ה' דלותי ולי יהושיע". כפשוטו כוונת הקרא, שהשי"ת שומר הפתי משום שאין ביכולתו לשמור את עצמו. אולם הרד"ק ביאר הקרא באופן אחר, שקאי על הבוטח בה' וז"ל, "כי הפתי שאין יודע תחבולות להנצל מצרתו, האל שומר, כשמשים עליו בטחונו. וכן החכם לא יבטח בחכמתו ובתחבולותיו, כי לא יועילו לו אם לא ירצה האל", עכ"ל. הרי הקרא קאי על הבוטח בה', ואינו סומך על דעתו, וכן כל מי שיש לו דעת ומשים עצמו כמו פתי וכסיל שאין לו דעת, ובוטח בה', יזכה שהשי"ת ישמרהו מכל רע.

ישועת ה' "יש מאין"

הנה כתיב: "מאין יבא עזרי, עזרי מעם ה' עושה שמים וארץ". וכבר עמדו המפרשים על מקרא זה, דמה נוגע סיפא דקרא שהקב"ה "עושה שמים וארץ", לרישא דכתיב "עזרי מעם ה'?"

ותי' המפרשים שסיפא דקרא "עושה שמים וארץ" בא להורות שצריך לבטוח בהשי"ת בכל מצב שהוא – דלעולם יש תקוה! ואפילו אם נראה דלא שייך שתבוא הישועה בשום אופן כלל ועיקר, כגון: אם כבר נתיאשו הרופאים ואין להם תרופה, או בכל מצב שנראה דלא שייך הישועה על פי דרך הטבע, מ"מ אנו מאמינים שהקב"ה שברא השמים וארץ "יש מאין" והוא "כל יכול", כמו כן השי"ת יכול לחדש "יש מאין", ולחדש אופנים חדשים לעזרו. וא"כ שפיר שייך לבטוח

בה' - אפילו אם בדרך הטבע לפי המצב נראה שאין שום תקוה בדרך הטבע, ועל פי השכל לא שייך שום עזרה, מ"מ הבוטח בהשי"ת, מאמין שבכל מצב שהוא, יש תקוה! וזהו כוונת הקרא: "עזרי מעם ה'" - משום שעזרי הוא אפילו "מאין" – מאפס, שהשי"ת יכול לברוא בריאה יש מאין כמו שברא השמים וארץ "יש מאין"! ועל דרך זה ביאר הגאון ר' אלי' לאפיאן (פרשת וארא) דברי המדרש הנ"ל שעל זה אמר יעקב אבינו מאין יבא עזרי – שאפילו מאפס יבא – שהשי"ת יכול לחדש "יש מאין" לעזרו.

הנה, אם חולה נמצא במצב שכבר נתיאשו הרופאים ממנו, ואמרו כל הרופאים וכל המומחים שעל חולי זה אין שום תרופה, וע"כ אין לו שום תקוה, ומאה אחוז שבודאי ימות, אם החולה [או אחר] יאמר לכל הרופאים והמומחים [שאינם מאמינים בהשי"ת], שהרי הוא "בטוח" במאה אחוז שבודאי יתרפא מחליו, שהשי"ת "כל יכול" ויש לו ית' היכולת לרפאותו, הרי כולם יצחקו עליו, ויאמרו לו שזו בדיחה טובה. ויחשוב שהוא – כסיל ושוטה, שהוא אינו מבין כלל בתחום מלאכת הרפואה, ובדאי ימות מחולי זה. ועל זה אמור הדרגה הגבוהה במדת הבטחון - "כסל", שבעיני בני אדם, הרי הוא נראה שהוא "כסיל" שבוטח בה' אפילו במצב כזה, שעל פי דרך הטבע אין שום אופן שתבוא הישועה. ומי שבוטח בה', בבטחון גמור, בודאי יזכה לישועת ה', וחולה זה בודאי יזכה להתרפאות!

ואל בינתך אל תשען

והנה הנהגה זו לשום דעתו כבהמה ולא לבטוח בשכלו, אינו נוגע רק למי שאין לו על מה לסמוך, ואין לו עצה רק להשען אלא על אבינו שבשמים. אלא אפילו מי שעוסק בעניני השתדלות בדרך הטבע, גם הוא - אינו יכול לבטוח בשכלו, רק צריך לבטוח בהשי"ת. [הגם שחייב לעשות השתדלות על פי שכלו, אבל לא יבטח בשכלו, רק ישים בטחונו בהשי"ת]. דכתיב במשלי (ג, ב): "בטח אל ה' בכל לבך ואל בינתך אל תשען" ופי' הגר"א: "היינו, שיהיה לבך שלם במדת הבטחון, ולא במקצת הלב. שלא תאמר אבטח בה', אך אני מחויב לעשות ולהשען גם על שכלי ולכן אמר שאל תשען, אפילו בתורת משענת לא יהי' לך שכלך, אלא בטח בה' בכל לבך, וסוד הענין שתהפך מן לבך שיהי' בכל אל ה' אז יברך ה' אותך בכל והבן", עכ"ל. הרי אפילו במקום שעוסק האדם בהשתדלות אינו יכול לסמוך על דעתו ושכלו, אלא צריך להיות בוטח בהשי"ת, ומשים דעתו כמו בהמה וכסיל כנ"ל.

והביאור בזה, דאיתא בתרגום על הפסוק (ט, יט): "וזכרת את ה' אלהיך כי הוא הנתן לך כח לעשות חיל" וז"ל, "ותדכר ית ה' אלהיך ארי הוא יהיב לך עיצא למקני נכסין", עכ"ל. הרי שגם העצות בעסק הפרנסה הוא ג"כ אך ורק מאת השי"ת. וכן איתא בדברי המדרש (משלי טו, ב): "לאדם מערכי לב ומה' מענה לשון - להודיעך שהכל מיד ה' לא מן האדם, לא מחשבת לב, ולא דבור לשון, שנאמר: ומה' מענה לשון", ע"כ. הרי, אפילו על מחשבת הלב צריך להאמין שהוא כולו מאת השי"ת. וא"כ אינו יכול לסמוך על שכלו ודעתו, שגם זה הוא כולו מאת השי"ת, וע"כ צריך לשום דעתו כבהמה וכסיל, ולא לסמוך על עצמו כלל, רק לסמוך ולבטוח במלך מלכי המלכים הקב"ה.